

МАРЧУК Н. И. ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ В РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ

Отражены особенности осуществления территориального самоуправления на польских землях в Речи Посполитой. Раскрыто влияние территориальных разделов Польши на процессы формирования самоуправно-административных систем и самоуправных концепций на территории оккупированных польских земель. Исследован процесс эволюции нормативно-правового регулирования территориального самоуправления в период освободительной борьбы польского народа. Особое внимание уделено практическим аспектам взаимодействия между органами территориального самоуправления и местными правительственными администрациями Речи Посполитой.

Ключевые слова: *гмина, уезд, воеводство, самоуправление, территория, администрация, компетенция, полномочия, власть, управление.*

MARCHUK M. I. THE TERRITORIAL SELF-GOVERNMENT IN RZECZ POSPOLITA

This article concerns the peculiarities of the territorial self-government on the Polish lands in Rzecz Pospolita. The article provides the analysis of the state-legal evolution of the territorial self-government in Poland. The determination of the Poland government as the research subject has been dictated by the fact that this country had much in common with Ukraine at the different stages of the both nations existence; at the present stage of its development Ukraine and Poland also have the common features. The paper was provided by the story of the study problem; the domestic researchers were listed as well as the foreign ones, in particular the Polish scientists.

The starting point of the research undertaken in the framework of this article, became the XIV-th century that went into history of the Polish nation known as «the szlacta democracy». At that time the characteristic feature of the Poland state system was the feudal decentralization on the verge of disintegration. The author pointed to the Rights of the Royal cities and The Government Regulations adopted in 1791 as of the ending the monopoly of szlacta estate and the beginning of the expansion of civil rights of the others Polish society estates. The description of the various territorial units having been taking place in the Kingdom of Poland in the different stages of its existence was made here too. They are «gmina», «uezd», «voivodship», etc. in terms of interaction between the local self-government with local government administrations of Rzecz Pospolita. There were also considered the powers and the modus operandi of «sejmik» as a basic local government body. The action of liberium veto mechanism has been disclosed here too. Among the historical events that influenced the development of the local self-government in Rzecz Pospolita author calls the Four-year Sejm (1788–1792), the national liberation uprising led by T. Kosciuszko and the territorial separations of Poland. Furthermore, the author paid attention to the changes that were made to the Polish constitution under influence of various, both internal and external factors, which affected the development of the state building in Poland.

Keywords: *gmina, uезд, voivodship, self-government, territory, administration, competence, plenary powers, power, management.*

УДК 340.147

Є. Б. ТІТОВ,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМА РОЗУМІННЯ ЗАСАД ТА МЕХАНІЗМІВ УПРОВАДЖЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Визначено причини виникнення проблеми розуміння засад та механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права, розкрито її основні елементи. Розглянуто питання співвідношення міжнародного і національного права. Проаналізовано основні концепції імплементації міжнародних норм у національне право. Запропоновано авторське бачення проблеми розуміння засад та механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права.

Ключові слова: *міжнародне право, національне право, співвідношення міжнародного і національного права, механізм упровадження, імплементація.*

Проблема розуміння засад та механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права – це вельми об'ємний комплекс питань, що існує одночасно в обох згаданих правових площинах. Така ситуація зумовлена низкою об'єктивних причин, серед яких: по-перше, самостійність систем міжнародного і національного права; по-друге, сама природа суспільних відносин які, будучи результатом прояву свободної волі їхніх учасників (діючих за принципом «все що не заборонено – дозволено»), можуть виникати як у сферах регулювання кожної з цих правових систем окремо, так і в обох сферах їхнього регулювання одночасно; по-третє, існування тенденції глобалізації права, яка обумовлює необхідність побудови систем міжнародного і національного права на спільних засадах і принципах.

Згаданий комплекс питань при цьому включає кілька проблем нижчого рівня, а саме: 1) проблему співвідношення національного та міжнародного права; 2) проблему існування у міжнародному праві різних, за юридичною природою і формою закріплення, видів правових норм, кожен з яких потребує особливого підходу до вибору механізму його впровадження у національне право; 3) проблему доктринального визначення системи та змісту механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права. Все це дає змогу уявити обсяг піднятої у цій статті проблематики і свідчить про її актуальність.

Слід зазначити, що дослідженню зазначеної тематики свого часу приділяли увагу такі вітчизняні та закордонні дослідники, як: М. Баймуратов, К. Економидес, Д. Левін, І. Лукашук, С. Максименко, П. Мартиненко, О. Прагнюк, В. Семенов, Н. Сергієнко, Г. Трипель, Є. Усенко, С. Черниченко. Згаданим науковцям вдалося знайти відповіді на частину з поставлених питань (зокрема завершеними, на наш погляд, є доктрини співвідношення міжнародного і національного права, а також не викликає сумнівів класифікація міжнародно-правових норм за юридичною природою і формою).

Водночас і досі точаться суперечки з приводу системи та змісту механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права. У цій статті ми спробуємо зробити свій внесок у розв'язання зазначеної проблеми, для чого розглянемо згадані механізми, спираючись на результати, досягнуті у цьому питанні нашими попередниками.

Так, описуючи моделі взаємозв'язку міжнародного і національного права, варто зробити наголос на тому, що Д. Б. Левін свого часу зауважував: «... міжнародне і внутрішньодержав-

не право суто дві самостійні правові системи, що відрізняються між собою за всіма основними елементами: за об'ємом права, за колом суб'єктів права, за структурою правовідносин і за джерелами права і лише частково у цих правових систем можуть співпадати об'єкти права ...» [1, с. 252]. Ми повністю згодні із цією позицією і водночас стверджуємо, що оптимальне функціонування будь-якої національної правової системи неможливе без її взаємодії з міжнародною правовою системою. При цьому держави, хоча і створюють міжнародно-правові норми, на основі яких формують міжнародну правову систему, проте вони і самі стають суб'єктами впливу створених ними норм [2; 3].

Аналізуючи моделі співвідношення міжнародної і національних правових систем, можна переконатися, що міжнародне право все більше впливає на національне право кожної країни. Підтверджує це той факт, що чимало країн визнають акти міжнародного права нормами прямої дії на своїй території, або закріплюють загальні норми про примат міжнародного права над національним на конституційному рівні.

Наприклад, міжнародні акти Росії можуть вважатися джерелом її внутрішнього права згідно з ч. 4 ст. 15 Конституції [4]. Конституція Італії у ст. 10 проголошує, що правовий порядок Італії узгоджується із загальновизнаними нормами міжнародного права [5]. Ідентичний правопорядок закріплено у ст. 9 Австрійської Конституції [6] та ст. 7 Конституції Іспанії [7]. Згідно з конституційним правом Нідерландів визнається пріоритет норм міжнародних договорів цієї країни перед нормами національного права [8], а пріоритет норм міжнародного договору, ратифікованого парламентом, перед національним законом встановлено у правовій системі Франції [9]. Пріоритет міжнародного права над національним в Україні впливає з Декларації про державний суверенітет України [10], з Конституції України [11], із закону України «Про міжнародні договори України» [12], і цей перелік далеко не повний.

Інакше кажучи, у значній частині країн світу, у тій чи іншій формі, визнається примат норм міжнародного права (у конкретних випадках мова може йтися або про договірні норми, або про звичасві) перед національним законодавством. Більш того, ряд держав (відносно невелика група прогресивних країн, серед яких: Нідерланди, Бельгія, Люксембург) визнає за належним чином укладеним міжнародним договором перевагу над національним правом у цілому, включаючи конституцію. Наприклад, Конституція Нідерландів передбачає, що міжнародні

угоди мають верховенство над національними законами і що будь-яке національне законодавство, прийняте до або після міжнародної угоди, є недійсним, якщо його положення несумісні з положеннями угоди [8, ст. 91].

Водночас слід зазначити, що місце міжнародних договорів у правових системах різних держав суттєво різняться. Наприклад, Н. М. Сергієнко у зв'язку з цим вирізняє такі правові режими міжнародних договорів:

- рівний статус між конституцією та міжнародним договором;
- пріоритет міжнародних договорів із питань захисту прав людини перед нормами національного права;
- примат міжнародних договорів, укладених у межах Європейського Союзу, перед нормами національного права;
- примат міжнародних договорів перед нормами національного законодавства;
- рівний статус міжнародних договорів та національних законів [13, с. 13].

К. Економідес пропонує власну класифікацію правових режимів міжнародних договорів, що передбачає:

- верховенство міжнародних договорів над національним правом;
- верховенство міжнародних договорів над законодавчими актами;
- рівний статус міжнародних договорів із законодавчими актами;
- підпорядковане становище міжнародних договорів щодо законодавчих актів [14, р. 12–13].

Аналіз наведених даних свідчить про наявність між нормами міжнародного і національного права протидії, спрямованої на встановлення примату тих чи інших норм. У цьому контексті виникає бажання згадати слова І. І. Лукашука: «... поглиблення взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права має характер об'єктивної закономірності, що відбиває більш загальну закономірність – поглиблення взаємодії національного суспільства із світовою спільнотою ...» [15, с. 115], які спонукають розглянути співвідношення національного і міжнародного права не з точки зору їхньої протидії, а з точки зору їхньої взаємодії. Погляд на проблему з цієї точки зору дозволяє абстрагуватися від конкуренції між нормами міжнародного і національного права і зосередитися на проблемі доктринального визначення системи та змісту механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права.

Розмаїття теоретичних поглядів на цю проблематику знайшло своє відображення у кількох концепціях, що досліджують і пояснюють сутність і механізми впровадження у

національне законодавство норм міжнародного права. Кожна з яких має своїх прихильників з числа визнаних фахівців у сфері публічного права, так В. Н. Денисов, Є. Т. Усенко та С. В. Черниченко схилиються до концепції трансформації, Р. А. Мюллерсон і Г. І. Тункін – до національно-правової імплементації, А. С. Гавердовський – до рецепції, П. Ф. Мартиненко – до інкорпорації і т. д. При цьому у міжнародно-правовій доктрині найбільшого поширення набули лише три з них: концепція трансформації, концепція імплементації та концепція інкорпорації.

В основу концепції трансформації закладена теза про те, що здійснення норм міжнародного права у рамках правопорядку конкретної держави можливе лише шляхом надання цим нормам сили національного права через видання внутрішньодержавного правового акта. Зокрема, В. С. Семенов та О. Я. Прагнюк стверджували: «Для того, щоб правило, яке являє собою норму міжнародного права, набуло сили в межах дії національного права, воно має набути сили національно-правової норми. Але це може зробити лише територіальний суверен шляхом видання національно-правового акта. Така діяльність держави в теорії міжнародного права називається трансформацією» [16, с. 6]. При цьому С. В. Черниченко підкреслює, що трансформація відбувається в усіх випадках, коли національне право приводиться у відповідність до міжнародного, навіть тоді, коли формулювання того чи іншого міжнародного договору може породити ілюзію щодо безпосереднього застосування його положень для регулювання внутрішньодержавних відносин [17, с. 151].

Зазначимо, що концепція трансформації розвивається у двох основних напрямках. Прихильники першого, серед яких слід згадати Г. Трипеля, дотримуються теорії «формальної трансформації», тобто розглядають трансформацію як один із формальних способів реалізації норми міжнародного права [18]. Представники другого – наприклад Є. Т. Усенко та С. В. Черниченко, розвивають теорію «матеріальної трансформації», згідно з якою кожна держава з метою виконання своїх міжнародних зобов'язань залишається вільною у виборі усіх можливих внутрішніх правових засобів шляхом інкорпорації їх до національного нормативно-правового акта [19, с. 16; 20].

За Є. Т. Усенком, для того щоб міжнародно-правова норма набула юридичної сили у межах дії національного права, вона має трансформуватися у національну, у зв'язку з чим вчений визначає трансформацію як «... об'єктивне явище, що втілюється у різних способах реалізації

міжнародних зобов'язань держав шляхом видання ними національно-правових актів ...» [19, с. 16]. Більш того, Є. Т. Усенко виділяє два види трансформації:

1. Генеральну – тобто процес запровадження державою у своєму внутрішньому праві загальної норми, що надає міжнародно-правовій нормі внутрішньодержавної юридичної сили [19, с. 16] (її прикладом може бути ст. 9 Конституції України, в якій проголошено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України).

2. Спеціальну – тобто процес надання юридичної сили конкретним міжнародно-правовим нормам через їх відтворення у національному законі одним із трьох засобів: кальковано; через інтерпретацію законодавцем основного змісту міжнародно-правової норми в адаптованому вигляді; шляхом декларування у законі наміру виконати міжнародно-правову норму із зазначенням правового механізму або порядку її виконання ...» [19, с. 16] (її прикладом можуть бути норми закону України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», які передбачили введення у національну нормативно-правову базу право органів місцевого самоврядування на утворення цільових фондів і розпорядження останніми [12]).

У свою чергу С. В. Черниченко розвиває концепцію трансформації, пропонуючи класифікувати її види за такими підставами: 1) за формою (офіційна та неофіційна); 2) за способом реалізації (автоматична та неавтоматична); 3) за масштабами поширення (загальна, часткова та індивідуальна); 4) за видами юридичної техніки (інкорпорація, легітимація, відсилка) [20].

Розкриваючи зміст імплементації, слід нагадати позицію І. І. Лукашука, який зазначав, що термін «імплементація» може використовуватися у широкому і вузькому розумінні, у першому випадку він позначає комплекс усіх заходів із реалізації норм міжнародного права, а у другому – механізм їх здійснення у внутрішньодержавній сфері [21, с. 222].

Таким чином, концепція імплементації, що виступає альтернативою концепціям трансформації та інкорпорації, передбачає її розгляд саме у вузькому розумінні. У такому значенні вона передбачає здійснення норм міжнародного права через національний організаційно-правовий механізм. При цьому такі ознаки держав, як суверенна рівність, самостійність і незалежність зумовлюють той факт, що держави як творці норм міжнародного права є також і основними

суб'єктами їхньої імплементації. Тобто, як зазначав Д. Б. Левін: «... з точки зору міжнародного права існує обов'язок держави виконати ту чи іншу норму міжнародного права, а та державно-правова форма, в якій відбувається це виконання, являє собою в міжнародному праві *questio facti*, а не *questio juris* ...» [1, с. 244].

Професор П. Ф. Мартиненко, відстоюючи концепцію інкорпорації під час розгляду проблеми впровадження у національне законодавство України норм міжнародного права, виокремлює:

1. Пряму конституційну інкорпорацію (передбачає прямо і безпосередньо, за фактом закріплення у Конституції, пряму дію у праві України загальноновизначених принципів і норм міжнародного права без додаткового акта чи процедури інкорпорації) [22, с. 12].

2. Опосередковану конституційну інкорпорацію (передбачає дію міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Йдеться виключно про чинні міжнародні договори (як дво- так і багатосторонні), що укладені за участю законодавця – Верховної Ради України) [22, с. 12].

Факт відсутності з цього питання єдиної позиції свідчить, на нашу думку, про те, що істина у цьому питанні досі не знайдена, адже істина завжди конкретна і не допускає різночитань. Порівняння ж концепцій трансформації, імплементації та інкорпорації дає можливість побачити, що всі вони, використовуючи різні з семантичної точки зору підходи до вирішення одного завдання – дослідження і визначення процесу впровадження у національне законодавство норм міжнародного права, користуючись термінологією І. І. Лукашука, – вирішують проблему імплементації у широкому розумінні цього терміна.

Ключем до розв'язання суперечки між прихильниками різних концепцій упровадження міжнародно-правових норм у національне законодавство, на нашу думку, може стати прийняття до уваги того факту, що проблема впровадження міжнародно-правової норми у національне законодавство не є абстрактною. Навпаки, вона має цілком прикладне значення, а отже, повинна вирішуватися не на доктринальному, а на практичному рівні.

Таким чином, підбиваючи підсумки цієї статті, ми пропонуємо новий підхід до розв'язання проблеми розуміння засад та механізмів упровадження у національне законодавство норм міжнародного права, який полягає у зміні пріоритетів під час вирішення цієї проблеми з сучасних теоретичних на виключно практичні.

За такого підходу різноманітні, іноді доволі абстрактні, концепції можуть перетворитися на конкретні практичні механізми, використання яких буде носити не методо-орієнтований (тобто суто теоретичний), а об'єкто-орієнтований (тобто суто практичний) характер. Це, на нашу думку, дозволить нівелювати розбіжності, наприклад між генеральною трансформацією та прямою інкорпорацією або між спеціальною трансформацією і опосередкованою інкорпорацією, розв'язати неузгодженість між

рецепцією і імплементацією у широкому її значенні, а також позбавитися дуалізму у розумінні терміна «імплементація» взагалі.

З огляду на зазначене, перспективним напрямком подальших досліджень у цій сфері слід вважати розробку процедур застосування конкретних механізмів упровадження міжнародно-правових норм у національне законодавство, заснованих на юридичних властивостях таких міжнародно-правових норм та єдиного термінологічного апарату для цих механізмів.

Список використаних джерел

1. Левин Д. Б. Актуальные проблемы теории международного права / Д. Б. Левин. – М. : Наука, 1974. – 264 с.
2. Баймуратов М. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: політико-правовий аналіз / М. Баймуратов, С. Максименко // Право України. – 2001. – № 10. – С. 101–104.
3. Баймуратов М. О. Місцеве самоврядування як елемент феноменології сучасного світового конституціоналізму / М. О. Баймуратов // Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування : міжнар. наук.-практ. конф., 10 квіт. 2009 р. – Київ, 2009. – С. 91–93.
4. Конституція Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.constitution.ru>.
5. Конституція Итальянской Республики // Конституции государств Европы : в 3 т. Т. 2 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Норма, 2001. – С. 95–133.
6. Конституція Австрийской Республики // Конституции государств Европы : в 3 т. Т. 1 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Норма, 2001. – С. 11–125.
7. Конституція Королевства Испании // Конституции государств Европы : в 3 т. Т. 2 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Норма, 2001. – С. 33–95.
8. Конституція Королевства Нидерланды // Конституции государств Европы : в 3 т. Т. 2 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Норма, 2001. – С. 603–645.
9. Конституція Французской Республики // Конституции государств Европы : в 3 т. Т. 3 / под общ. ред. Л. А. Окунькова. – М. : Норма, 2001. – С. 401–435.
10. Декларація про державний суверенітет України : від 16.07.1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
11. Конституція України : від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
12. Про міжнародні договори України : закон України від 29.06.2004 № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
13. Сергієнко Н. М. Застосування норм міжнародного права органами конституційної юрисдикції (європейський досвід) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Сергієнко Наталія Миколаївна. – Київ, 2004. – 18 с.
14. Economides C. The relationship between international and domestic law / Constantin Economides // Science and technique of democracy. – 1993. – № 6. – 24 p.
15. Лукашук И. И. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации / И. И. Лукашук // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 115–128.
16. Семенов В. С. Міжнародно-правові аспекти Конституції України / В. С. Семенов, О. Я. Прагнюк ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ : Ін Юре, 1997. – 32 с.
17. Черниченко С. В. Теория международного права : в 2 т. Т. 1. Современные теоретические проблемы. – М. : НИМП, 1999. – 335 с.
18. Triepel H. Völkerrecht und Landesrecht / Heinrich Triepel. – Leipzig : Verlag von C. L. Hirschfeld, 1899. – 452 p.
19. Усенко Е. Т. Соотношение и взаимодействие международного и национального права и Российская Конституция / Е. Т. Усенко // Московский журнал международного права. – 1995. – № 2. – С. 16–21.
20. Черниченко С. В. Международное право: современные теоретические проблемы / С. В. Черниченко. – М. : Международные отношения, 1993. – 295 с.
21. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть : учебник / И. И. Лукашук. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
22. Мартиненко П. Конституційна імплементація норм міжнародного права – об'єкт судової охорони в Україні / П. Мартиненко // Українське право. – 1999. – № 2 (12). – С. 7–16.

Надійшла до редколегії 28.11.2014

ТИТОВ Е. Б. ПРОБЛЕМА ПОНИМАНИЯ ОСНОВ И МЕХАНИЗМОВ ВНЕДРЕНИЯ В НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Определены причины возникновения проблемы понимания основ и механизмов внедрения в национальное законодательство норм международного права, раскрыты её основные элементы. Рассмотрены вопросы соотношения международного и национального права. Проанализированы основные концепции имплементации международных норм в национальное право. Предложено авторское видение проблемы понимания основ и механизмов внедрения в национальное законодательство норм международного права.

Ключевые слова: международное право, национальное право, соотношение международного и национального права, механизм внедрения, имплементация.

TITOV Y. B. THE PROBLEM OF UNDERSTANDING THE PRINCIPLES AND MECHANISMS FOR IMPLEMENTATION INTO NATIONAL LEGISLATION WITH INTERNATIONAL LAW

The article is devoted to the problem of understanding the grounds and mechanisms of implementation into national legislation with the rules of international law. The article covers the premises of this problem. The author comprehensively analyzes the nature and content of the problem of understanding the grounds and mechanisms of international law rules implementation into national law and determines the level of scientific development of mentioned topic. On the basis of the said complex analysis the author identifies the basic elements of the problem and formulates the immediate task of the article, which is to develop its own approach to understanding the system and content of the implementation into national legislation with international law mechanisms. In the process of solving this problem the author considers the relationship between international and domestic law, provides examples of some models of that relationship and conduct a comparative analysis of the legal regime of international law in domestic legal order classifications proposed by various researchers. The article also discusses the variety of theoretical concepts, defining mechanisms for implementation into national legislation with international law and conduct a comparative analysis of the main ones. On the grounds of said analysis the author identifies the reasons for the existing conflicts between concepts pointed in the article. In the end, the author offers his own vision of the problems understanding the principles and mechanisms for implementation into national legislation with international law, the ways to solve these problems, and outlines future directions and prospects of research on this subject.

Keywords: international law, domestic law, relationship between international and domestic law, implementation mechanism.

УДК 340:342.7

С. В. ФЕДОСЕЄВА,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Встановлено та проаналізовано особливості об'єкта правового виховання як елемента його структури. Визначено, що об'єктом процесу правового виховання є особистість, соціальна група, суспільство. З'ясовано, що в процесі правового виховання правовий вплив на людину, колектив, групу, суспільство здійснюється через їх свідомість з метою формування правової культури та правомірної поведінки.

Ключові слова: правове виховання, об'єкт правового виховання, об'єкт, правова свідомість, правова поведінка, правова культура.

Зміцнення режиму правопорядку та законності в Україні вимагає від кожної людини правомірної поведінки, достатнього рівня правової культури. Це, у свою чергу, залежить від ефективності правового виховання.

Якісність правового виховання певною мірою залежить від того, наскільки повно та ґрунтовно досліджений як об'єкт виховання в ціло-

му, так і його особливості, інтереси та потреби. При цьому окремо слід зазначити, що специфіка об'єкта правового виховання визначає не лише заходи і способи правового виховання, а й обумовлює ефективність правовиховної діяльності того чи іншого суб'єкта правового виховання.

У юридичній науковій літературі сутність правового виховання, його форми і методи